

Contextrijk, taalvergelijkend en procesgericht grammaticaonderwijs

Let's CLAP!

Het traditionele grammaticaonderwijs, dat aanvankelijk bedoeld was als een oefening in de rede, is in de loop der jaren geworden tot een didactiek die vooral gericht is op het onthouden en toepassen van ezelsbruggetjes in contextarme invuloefeningen. Er is inmiddels ook een alternatief: een contextrijke, taalvergelijkende en procesgerichte benadering waarin grammatica in verband wordt gebracht met andere vaardigheden en talen. Deze aanpak blijkt niet alleen het taalbewustzijn van leerlingen te vergroten, maar versterkt ook hun analytisch denkvermogen en hun vermogen om flexibel te communiceren in verschillende talen. Het biedt daarmee een concrete invulling van een aantal nieuwe kerndoelen en eindtermen, en sluit naadloos aan op de aankomende vakvernieuwing.

DOOR GIJS LEENDERS

Het grammaticaonderwijs in Nederland kent een discrepantie tussen de beoogde, uitgevoerde en bereikte doelen. Traditioneel grammaticaonderwijs wordt vaak gerechtvaardigd met het argument dat het bijdraagt aan de verwerving van andere taalvaardigheden en andere talen. Er is echter geen bewijs dat dit beoogde doel met de huidige invulling daadwerkelijk wordt bereikt.

Een belangrijke oorzaak hiervan ligt in de dominante, vormgerichte aanpak, waarbij grammaticale regels vaak

contextarm en geïsoleerd van andere taalvaardigheden en talen worden aangeboden. Dit belemmert de ontwikkeling van hogereordevaardigheden, zoals analyseren, evalueren en manipuleren. Onderzoek toont aan dat een contextrijke benadering, waarin grammatica wordt gekoppeld aan andere vaardigheden of talen, kan bijdragen aan het taalbewustzijn en de taalvaardigheid van leerlingen.

Om grammatica functioneel in te kunnen zetten, is er behoefte aan een aanpak die taal als systeem inzicht-

telijk maakt en de transfer tussen vaardigheden en talen bevordert. In de nieuwe kerndoelen en eindtermen wordt een aanpak voorgesteld die zich richt op het bevorderen van 'bewuste taalvaardigheid'. Reflecteren, redeneren en het verwerven van inzicht in de relatie tussen vorm, functie en betekenis zijn daarbij belangrijke vaardigheden. Zo benadrukt concepteindterm 11 dat leerlingen zouden moeten leren reflecteren op zowel het proces als het product van een taalactiviteit, waarmee

er ruimte ontstaat voor expliciete aandacht voor de rol van grammaticale keuzes in betekenisgeving en communicatie. In eindterm 12 wordt vervolgens het belang onderstreept van het beschouwen van de relatie tussen vorm en betekenis. Er wordt gesteld dat leerlingen zouden moeten leren hoe grammaticale structuren in verschillende contexten betekenis genereren.

Dit voorstel sluit aan op de behoefte aan een betekenisvolle en functionele benadering van grammatica,

Foto: Deniece Brouwer

waarin grammaticale kennis niet als losstaande kennis wordt aangeleerd, maar in samenhang met andere vaardigheden en/of talen ter bevordering van taalbewustzijn.

Ontwerpprincipes

De lessenserie CLAP (Cross-Linguistic Awareness Program) betreft een uitgewerkt voorbeeld van een dergelijke contextrijke, taalcontrastieve en procesgerichte aanpak en is ontworpen in het kader van mijn promotietraject (Leenders, 2025) op basis van de volgende vier ontwerpprincipes:

- Bevorder bewuste taalvaardigheid...
- 1. door het traditionele grammaticaalonderwijs te verrijken in plaats van het te vernieuwen.
- 2. door leerlingen grammaticale context te bieden.
- 3. door leerlingen taalcontrastieve context te bieden.
- 4. door leerlingen de redenering centraal te laten stellen.

Ten eerste zijn onderwijsverrijkingen in het verleden succesvoller gebleken dan vernieuwingen, vooral wanneer ze eenvoudig te integreren zijn en docenten ondersteunen in hun werk. De hier gepresenteerde aanpak richt zich daarom op een verrijking van het traditionele grammaticaalonderwijs die bewuste taalvaardigheid stimuleert zonder de lespraktijk fundamenteel te veranderen.

Ten tweede blijkt dat leerlingen grammaticale concepten beter leren begrijpen en toepassen wanneer deze geplaatst worden binnen een breder taalsysteem. Hiertoe moeten (a) concepten aangeboden worden binnen een taalgeneriek systeem, zodat grammaticale kennis niet gefragmenteerd wordt aangeleerd, (b) waar nodig metaconcepten – zoals *valentie* – toegevoegd worden om relaties tussen concepten als onderwerp en lijdend voorwerp te verduidelijken en (c) de relaties tussen vorm, functie en betekenis expliciet besproken worden. Op die manier leren leerlingen grammatica niet als een reeks losstaande regels, maar als een samenhangend geheel dat inzicht biedt in taal en taalgebruik.

Ten derde kan grammaticaalonderwijs bewuste taalvaardigheid bevorderen wanneer leerlingen inzicht krijgen in hoe talen zich tot elkaar verhouden. Dat vraagt om een benadering waarin zichtbaar wordt gemaakt hoe verschillende talen binnen een taalgeneriek systeem taalspecifieke vormen gebruiken om betekenis uit te drukken met daarbij aandacht voor de overeenkomsten en verschillen tussen talen. Dit bevordert de transfer tussen talen en ondersteunt een dieper begrip van grammaticale structuren, waardoor leerlingen hun grammaticale kennis flexibeler kunnen toepassen.

Ten vierde vraagt eigentijds grammaticaalonderwijs

om een verschuiving van het vinden van het ‘juiste’ antwoord naar de redenering die daaraan voorafgaat. Leerlingen moeten hiertoe (a) worden gestimuleerd om grammaticaal te redeneren met behulp van hogereordevaardigheden zoals analyseren, evalueren en manipuleren, (b) leren hoe ze de opbrengst van de denkfasen *voelen*, *vatten* en *verwerken* kunnen beschrijven, (c) het inzicht verwerven dat taal geen geordende puzzel is, maar dat betekenis afhankelijk is van context en (d) werken met authentiek lesmateriaal dat uitnodigt om actief over taal na te denken in plaats van slechts regels toe te passen.

Praktische uitwerking

Onderstaande voorbeelden laten zien hoe contextrijk, taalcontrastief en procesgericht grammaticaalonderwijs niet alleen het taalbewustzijn van leerlingen kan vergroten, maar ook kan bijdragen aan hun functionele taalvaardigheid en analytisch denkvermogen.

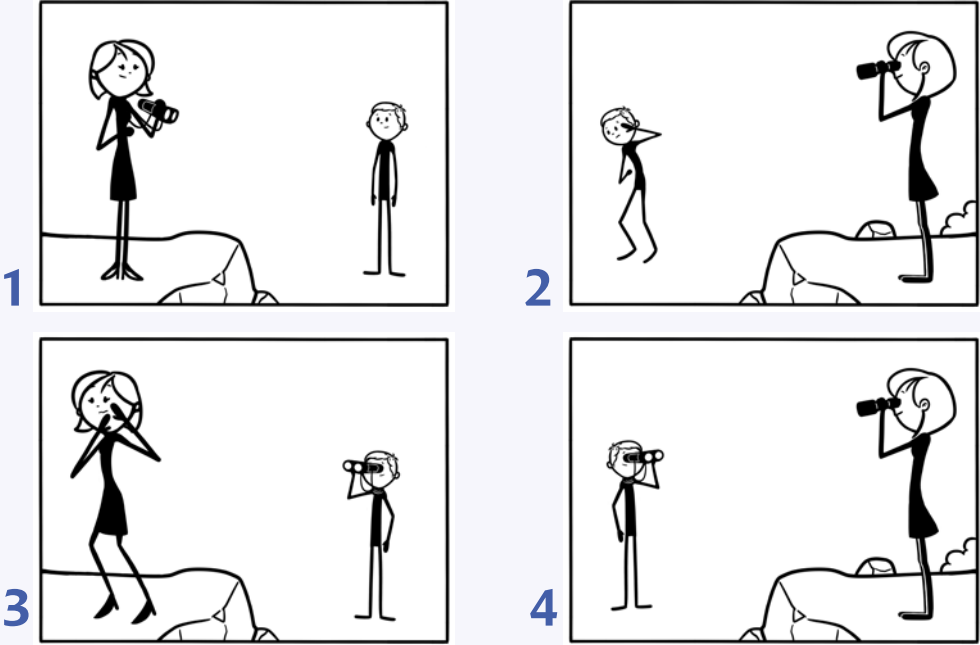
Het eerste voorbeeld richt zicht voornamelijk op taalvergelijking en maakt gebruik van een ambigue zin (zie kader 1). Leerlingen krijgen vier afbeeldingen die interpretaties van de zin *De jongen ziet het meisje met de verrekijker* weergeven. De opdracht is om te bepalen welke afbeeldingen de betekenis van de zin correct weergeven, en voor elke afbeelding uit te leggen hoe ze tot hun antwoord zijn gekomen. Daarna worden ze gevraagd hetzelfde te doen voor de Engelse en Duitse vertalingen van de ambigue zin. Met het analyseren van de ambigue zin in verschillende talen kunnen leerlingen ontdekken hoe grammaticale metaconcepten zoals woordvolgorde en naamval de mogelijke interpretaties van een zin beïnvloeden. Ze krijgen bovendien inzicht in de overeenkomsten en verschillen tussen talen. Zo is het in het Nederlands mogelijk om *het meisje met de verrekijker* als onderwerp van de zin te beschouwen en *de jongen* als lijdend voorwerp (afbeelding 2), waar dit in het Engels en Duits uitgesloten is. In het Engels dwingt de woordvolgorde een specifieke interpretatie af: het is altijd *the boy* die de actie uitvoert. In het Duits wordt deze betekenisbepaling niet door woordvolgorde, maar door een toepassing van het concept naamval bepaald. Hoewel *das Mädchen* zowel het onderwerp als het lijdend voorwerp van de zin kan zijn (de vorm blijft in beide gevallen hetzelfde), geldt dit niet voor *der Junge*. Dit zinsdeel staat in de eerste naamval en kan dus niet als lijdend voorwerp worden geïnterpreteerd, omdat er dan *den Jungen* had moeten staan.

In het tweede voorbeeld wordt grammatica in leesvaardigheid geïntegreerd door gebruik te maken van zes tekstfragmenten (zie kader 2). De opdracht is om

Opgave 1

- a. Zet een kruisje voor alle afbeeldingen die volgens jou een correcte interpretatie van de onderstaande zin weergeven.
- b. Leg voor elke afbeelding afzonderlijk uit waarom deze volgens jou een correcte/incorrecte interpretatie van de gegeven zin weergeeft.

De jongen ziet het meisje met de verrekijker.

Opgave 2

Herhaal nu opgave 1 voor onderstaande zinnen en beschrijf de overeenkomsten en verschillen.

The boy sees the girl with the binoculars.

Der Junge sieht das Mädchen mit dem Fernglas.

Kader 1. Voorbeeld van een set taalcontrastieve opgaven aan de hand van een syntactisch ambigue zin

alle zinnen te selecteren waarin Max het onderwerp is. In het kader zijn ze onderstreept. Daarna worden de leerlingen gevraagd om deze zinnen in twee groepen in te delen: zinnen die betrekking hebben op eigenschappen van Max en zinnen die betrekking hebben op zijn acties. Vervolgens vergelijken de leerlingen de zinnen per taal aan de hand van verschillende opgaven met elkaar, waarmee ze kunnen ontdekken hoe grammaticale metaconcepten zoals woordvolgorde en naamval de betekenis van een zin beïnvloeden en hoe de talen onderling verschillen.

De leerlingen kunnen in fragment (1) ontdekken dat Max zich bewust is van de mogelijke gevaren buiten en

zich daarom voorzichtig gedraagt. Waarschijnlijk omdat hij gisteren over een boomwortel is gestruikeld. In fragment (2) heeft het voorzichtige drinken in principe niks te maken met zijn val van gisteren. Het lijkt erop dat Max voorzichtig drinkt omdat er specifiek een risico is verbonden aan het drinken, bijvoorbeeld omdat hij zich gemakkelijk verslikt. In de ene Engelse zin wordt het bijvoeglijk naamwoord *careful* gebruikt om een eigenschap van het onderwerp Max te beschrijven en in de andere zin zegt *carefully* iets over het werkwoord, ofwel de manier waarop Max drinkt. De uitgang *-ly* markeert hier het verschil tussen een bijvoeglijk naamwoord en een bijwoord.

TEKSTFRAGMENTEN

1.

Yesterday, my son tripped over a tree root and scraped his knee. Today I sent him outside to play in the backyard again. Max is careful. He knows the risks.

2.

Yesterday, my son tripped over a tree root and scraped his knee. Today I sent him outside to play in the backyard again. Max drinks carefully. He knows the risks.

3.

Lotte und Thomas haben drei Söhne: Max, Alex und Rudi. Max sieht den ältesten Sohn von Lotte. Er hilft seinem jüngsten Bruder Rudi, auf das Klettergerüst zu steigen.

4.

Lotte und Thomas haben drei Söhne: Max, Alex und Rudi. Max ist der älteste Sohn von Lotte. Er hilft seinem jüngsten Bruder Rudi, auf das Klettergerüst zu steigen.

5.

Het is mooi weer, dus ik heb Max en Tim naar buiten gestuurd om verstoppertje te spelen in de achtertuin. Max is mijn neefje. Hij heeft zich goed verstopt, maar wordt uiteindelijk toch gevonden.

6.

Het is mooi weer, dus ik heb Max en Tim naar buiten gestuurd om verstoppertje te spelen in de achtertuin. Max roept mijn neefje. Hij heeft zich goed verstopt, maar wordt uiteindelijk toch gevonden.

Opgave 1

Lees de zes tekstfragmenten en selecteer alle zinnen die Max als onderwerp bevatten. Verdeel ze vervolgens in twee categorieën:
a. Zinnen die betrekking hebben op een eigenschap van Max.
b. Zinnen die betrekking hebben op de actie van Max.

Opgave 2

Lees fragment (1) en (2) opnieuw en beantwoord de volgende vragen:
a. Wat impliceert de zin *Max is careful* over zijn gedrag, en waarom is dit belangrijk in de context van het valincident van gisteren?
b. Wat is het grammaticale verschil tussen de zinnen *Max is careful* en *Max drinks carefully*? En wat heeft dit verschil te maken met het risico waar Max zich bewust van is?

Opgave 3

Lees fragment (3) en (4) opnieuw en beantwoord de volgende vragen:
a. Wat is het verschil in volgorde van de broers Max, Alex en Rudi in de twee fragmenten binnen het gezin van Lotte en Thomas?
b. Waar wordt dit verschil grammaticaal door veroorzaakt?

Opgave 4

Lees fragment (5) en (6) opnieuw en beantwoord de volgende vragen:
a. Wat is het grammaticale verschil tussen de zinnen *Max is mijn neefje* en *Max roept mijn neefje*?
b. Hoe verandert de betekenis van het tekstfragment door de keuze van het werkwoord?

Kader 2. Voorbeeld van een set taalcontrastieve opgaven waarin grammatica is geïntegreerd in leesvaardigheid

40 LTM | vonk voor vakgenoten

In fragment (3) is Alex de oudste zoon van Lotte en Max de middelste, terwijl in fragment (4) Max juist de oudste zoon van Lotte is en Alex de middelste. Bij het vergelijken van de Duitse zinnen kunnen de leerlingen ontdekken dat het lidwoord en het bijbehorende bijvoeglijke naamwoord veranderen van naamval wanneer de functie in de zin ook verandert. In de zin met een werkwoordelijk gezegde staat *den* *ältesten* in de vierde naamval om de grammaticale functie van lijdend voorwerp te markeren. In de zin met een naamwoordelijk gezegde staat *der* *älteste* juist in de eerste naamval om de grammaticale functie van naamwoordelijk deel van het naamwoordelijk gezegde te markeren. Dit levert een verschuiving op in de volgorde van de broers ten opzichte van de zin in fragment (3). Overigens kunnen leerlingen in deze fragmenten ook ontdekken dat de *er* in beide zinnen zowel kan verwijzen naar de oudste, als naar de middelste broer.

De leerlingen kunnen tot slot met behulp van fragment (5) en (6) ontdekken dat het verschil tussen een naamwoordelijk en werkwoordelijk gezegde in het Nederlands niet zichtbaar is aan de rest van de zin, terwijl dit in het Duits en het Engels wel het geval bleek. In beide Nederlandse zinnen wordt namelijk dezelfde vorm gebruikt. Toch levert het gebruik van een ander type gezegde wel een betekenisverschil op: in fragment (5) is Max mijn neefje en in fragment (6) is dat juist Tim.

Het is bevorderlijk voor een dieper begrip van de functionele rol van grammatica in communicatie wanneer grammaticale structuren in een meertalige context en in andere taalvaardigheden worden ingebed. Door expliciet aandacht te besteden aan de redenering die voorafgaat aan hun antwoord ontwikkelen de leerlingen metacognitieve vaardigheden, leren ze reflecteren op taalstructuren en verwerven ze inzicht in de relatie tussen vorm, functie en betekenis.

GIJS LEENDERS is lerarenopleider Nederlands aan de Hogeschool Rotterdam, redacteur voor de Landelijke Kennistoets Nederlands en medeoprichter van VONK. Hij verzorgt post-hbo-cursussen bij ROC Mondriaan en is sinds 2025 penningmeester van de Stichting Conferenties Onderwijs Nederlands en medeorganisator van de conferentie Het Schoolvak Nederlands (HSN). In zijn promotieonderzoek richtte hij zich op het bevorderen van bewuste taalvaardigheid en motivatie voor het vakonderdeel grammatica in de vakken Nederlands, Engels en Duits. Hij ontwikkelde CLAP: een effectief gebleken contextrijke, taalvergelijkende en procesgerichte lessenserie voor vwo 4 en promoveerde aan de Universiteit Utrecht met een Dudoc-Alfabeurs.

LITERATUUR
Leenders, G. (2025). *Bewuste taalvaardigheid ontleed: Onderzoek naar contextrijk, taalcontrastief en procesgericht grammaticaonderwijs in de vakken Nederlands, Engels en Duits* [Proefschrift, Universiteit Utrecht]. Utrecht University Research Portal. <https://doi.org/10.33540/2863>

Het is bevorderlijk voor een dieper begrip van de functionele rol van grammatica in communicatie wanneer grammaticale structuren in een meertalige context worden ingebed

Meer weten?

Leenders, G. (2025). *Bewuste taalvaardigheid ontleed: Onderzoek naar contextrijk, taalcontrastief en procesgericht grammaticaonderwijs in de vakken Nederlands, Engels en Duits* [Proefschrift, Universiteit Utrecht]. Utrecht University Research Portal. <https://doi.org/10.33540/2863>
In het eerste deel van dit proefschrift worden de resultaten beschreven van een literatuurverkenning en systematische inventarisatie van de behoeften van talendocenten en de huidige capaciteiten van leerlingen. Het tweede deel richt zich op het ontwerp van de contextrijke, taalcontrastieve en procesgerichte lessenserie CLAP (Cross-Linguistic Awareness Program), en het derde deel is gewijd aan de evaluatie van de effectiviteit ervan.

Rijt, J. van. (2020). *Understanding grammar: The impact of linguistic metaconcepts on L1 grammar education* [Proefschrift, Radboud Universiteit Nijmegen]. Radboud Repository. <https://repository.ubn.ru.nl/handle/2066/230214>
Dit proefschrift richt zich op de wijze waarop inzichten uit de moderne taalkunde (met name op het gebied van de syntaxis) gebruikt kunnen worden om het grammaticaonderwijs in het schoolvak Nederlands inhoudelijk en didactisch te verrijken.

41 LTM | vonk voor vakgenoten